

מדריך נבונים

על הספר: כיסופים

"פרקי התבוננות אמונית בעקבות עקירת היישובים בגוש קטיף"

הרב ליאור אנגלמן, הוצאת ספריית חווה, בית אל, 257 עמ', תשרי תשס"ו

העקירה מגוש קטיף הולידה שאלות ותהיות קשות ביחס לערכי היסוד שחונכנו עליהם. מלבד השאלות האמוניות ביחסנו לתפילה, לתורה ולהשגחת ה' בעולם, נולדו שאלות קשות ונוקבות ביחסנו לתקופתנו והגדרתה כתקופה של גאולה, ליחסנו לחלקים בעם ישראל אשר אינם חושבים כמונו, ליחסנו למדינה כראשית צמיחת גאולתנו, ליחסנו לצבא כצבא של קודש ועוד.

א. כתיבה "מבפנים"

מחבר הספר, אשר הוא ומשפחתו חוו את הגירוש מקרוב, ואף חי בגוש קטיף בחודשים האחרונים לקיומו, חיבר חלק מספרו עוד לפני הגירוש, ומייד לאחריו כתב את המשכו, כשהוא יורד היו באומנות עדינה ונוקבת לנבכי הנפש האישית והלאומית שלנו. המחבר יורד לשורשי המשבר ואינו חושש מלהיכנס לכל "שדות המוקשים" שהתגלו בתוך עמנו, ובמיוחד בתוך המחנה הדתי-לאומי, לאחר הגירוש מיישובי גוש קטיף וצפון השומרון. אפילו בסוגיית "היה לא תהיה" עוסק המחבר בזהירות ובענווה המיוחדת לו. כל כניסה ל"שדה מוקשים" מלווה בהכנה ראויה אשר מפרקת את הסכנות ובונה מצע רוחני להתחדשות והתקדמות, וכדבריו:

חשיבות רבה נודעת לדרך ההתמודדות עם השאלות - האם ניחפו במתן ה"תשובה הנכונה"? האם ניצור אווירה שלפיה ישנן שאלות שאסור לשאול, או שמא נראה בשאלות הקשות פתח אפשרי לבניית קומה אמונית חדשה?

כתיבתו של המחבר באה ממקום של 'עין טובה' על המציאות על כל חלקיה, מתוך רגישות אדירה למשברים ולשאלות ובמיוחד מתוך מבט עמוק שאנו עוסקים בסוגיות רוחניות אשר ניצבים מאחריהן אנשים, נשים וטף והנהגה. כרופא המנתח ניתוח לב מתוך דייקנות ועדינות רגשית ושכלית יורד הוא לשורש המחלה בניסיון לתת מזור אמיתי, ללא כחל וסרק.

ניכר שחוויתו של המחבר ומשפחתו את תקופת הגירוש עם תושבי גוש קטיף ומנהיגיהם, הירידה לעם ונטילת חלק עם עקורי הגוש הייתה לגנד עיניו בכתיבת הספר. ההזדהות עם הכאב האישי, עם מורכבות הסיבוכים הרוחניים-מדיניים הולידו מסמך מרתק אשר נקרא בשקיקה. גם אם לא כולם יסכימו עם הנחותיו וניתוחיו של המחבר, הם יתחברו אליו מתוך תחושה ש"ניכרים דברי אמת" הנובעים ממקורות טהורים. אין המחבר עורך חשבונות של האשמים בגירוש, ואינו דן בשאלה מי היה נחוש דיו ומי לא. הוא נמצא במקום הרבה יותר גבוה, במקום של בירור אמוני רוחני אשר אין בו היומרה "כזה ראה וקדש" או "קבלו דבריי". דבריו מנומקים והרוצה לקבל יקבל.

המחבר משלב בדבריו מדברי חז"ל, מדברי מרן הרב קוק זצ"ל ומסיפוריו של ר' נחמן מברסלב, תוך שהכול נעשה מתוך ראייה כוללת, נטולת כעס אך שואפת קדימה:

כיצד מתמודדים עם שבר עצום, הן במישור הפרטי והן במישור הלאומי? מהו היחס הנפשי והאמוני לאחר עקירה כה נוראה? כיצד ניתן להמשיך לחיות ואולי להתוודע לחיים בעלי משמעות יתרה לאחר השבר?

ב. השלום הפנימי

פרק שלם מייחד המחבר לוויכוח בתוך המחנה, והוא כותב כך:

באופן טבעי יביא עמו השבר ויכוחים מרים בקרב הציבור האמוני סביב דרך המאבק והאשמים בכישלון.

והוא מוסיף שהשלום הפנימי הוא המרכיב העיקרי בעמידתנו בפני המאבקים שעוד נכוננו לנו. וכאן יוצא המחבר נגד תופעת ההלקאה העצמית:

הלקאה עצמית מופרזת, מלבד העובדה שמן הסתם תחטא לאמת, עוד עלולה להיות בבחינת השלמת זממת העקירה. מן המפורסמות שעקירת הישובים והגליית המתיישבים מביתם נבעה, בין השאר, מתוך רצון להכריע את המאבק על דמותה של המדינה וצביונה... יגם אם ההתנתקות לא תביא שלום ושקט, התבטאו רבים מהוגי השמאל הישראלי, 'לפחות היא תביא לידי ריסוק הציונות הדתית, ובכך דיינו'... אין דבר לו מצפים הוגי ההתנתקות יותר מן ההלקאה העצמית, כמה דוברים מושחזים שיקומו מתוך הציבור עצמו ויטחו בו דברי תוכחה וזעם, לא זו בלבד שלא יצליחו לרומם את הציבור משברו, אף יוסיפו להחריבו. ודאי יש מקום להסקת מסקנות, לחשבון נפש. אך בירור כזה צריך לבוא קודם כל מתוך ראייה בהירה של גדלות הציבור הזה, של כבדת הדרך הארוכה שצעד בשנים האחרונות, ומסע האחריות שנשא על כתפיו, רק אח"כ, יש מקום לתקן דבר כזה או אחר. מי שיאחו באומנותו של בלעם ויאיר רק את חסרונותיו של הציבור, אין חלקנו עמו.

ג. מקומו של הכעס

ניכר על הספר שנכתב סמוך ונראה לגירוש, כשעדיין הרגשת התסכול, הבלבול וההלם כרסמו בנו, אך לאחר חודשים ספורים הגיע הכעס שגבר והלך הן לאחר זמן של עיכול האסון, והן בעקבות תוצאותיו הנוראות של הגירוש: שלטון החמאס בעזה, חיזוק החיזבאללה, מלחמת לבנון האחרונה, הטיפול הכושל והלקוי במגורשים ועוד. שאלות קשות נשאלות: על מה ולמה? למה ראש ממשלה שבנה הוא זה שהחריב? למה מאוהב נהיינו לאויב? שאלות אלו ואחרות ממלאות את הכול בכעס רב, ובמיוחד את הנוער שנאבק במסירות גדולה לביטול העקירה. תחושת הכישלון במאבק מוסיפה גם היא לעניין, שהרי הציבור שלנו בדרך כלל הצליח, הצליח להקים יישובים ולהפריחם למרות הקשיים, והנה כאן נכשלנו. כיצד מתמודדים עם סוגיה זו?

מחבר הספר, בפרק מיוחד הנקרא "היד הבונה היא היד ההורסת", מנסה להתמודד עם הכאב בנקודת הזמן שבה נכתבו הדברים. בדרכו שלו מעמיד לנו המחבר ביסוד הדברים את תפיסתו של הרב קוק זצ"ל בעניין תהליך החילון והנתיצה של הציונות החילונית את עצמה:

הם, מקימי הפסל, ממחרים בעצמם לנתצו... ואחרי שגמרו את עבודת הנתיצה של אליל הרוחניות, הם על כורחם באים לנתץ גם את אליל החומריות, כי אחרי שהחומריות נפרדת מהרוחניות, גם היא אינה אלא אליל, ואין לה הזכות קיום.

את עמדתו זו של הרב קוק משליך המחבר על תקופתנו:

הציונות החילונית ובכלל זה ראש הממשלה בתקופת הבניין של חייו, התנפלו בשצף קצף על

עולם הרוח שחנק וביטל את כל המרחב המעשי והגשמי של עם ישראל. לאחר מחנק של דורות רבים הוציאו לפועל כוחות אדירים של בניה, כוחות חומר מופלאים... אכן האליל החומרי, האלטרנטיבה לאליל הרוחני, החזיק מעמד כמה שנים... עד החל תהליך הפוך, האליל החומרי הפך את המדינה למרחב אדיר של חומר ללא משמעות, ללא דחף מוסרי. כמו נער מתבגר המגלה בעצמו כוחות מתפרצים ואינו מבין את משמעותם, את טעם חייו, ולפתע מתחיל תהליך אובדני, שנאה עצמית, פגיעה בעצמו, תחושת ריק ומחנק.

הרוצה למצוא נוחם לכאב ולכעס על מהלכי ההרס והחורבן מתוך ראייה כוללת של כל התהליך ובנייתו מחדש ודאי ימצא בפרק זה נוחם.

במצב שנוצר בחודשים שלאחר הגירוש, כשמידת הכעס הולכת ותופסת לה מקום יותר בולט, נראה שאל לנו להתעלם מהכעס. לא נכון יהיה לגנות באופן גורף את הכעס שאנו חשים, הן משום שאין אנו מלאכי עליון ברמה המעשית, והן משום שלמידת הכעס יש מקום ברמה העקרונית. כאשר יש רשע בעולם, ועל פני השטח צפה ובולטת תופעה של שחיתות ואיבוד דרך, אכן נכון לגנות ואף לכעוס. כמובן, יש לנו גדרים מדויקים כיצד לתעל את מידת הכעס למקום בונה ומועיל. לכעס יש בהחלט מקום כאשר אין אנו מאבדים עליו שליטה כך שאינו פוגע בנו או במקומות שאינם מתאימים, וכאשר הוא בא בגבולות של זמן קצוב.

כבר חז"ל עמדו על חשיבותו של הכעס בזמן הראוי לו, ואמרו (ברכות ז, ב):

מנין שאין מרצין לו לאדם בשעת כעסו? שנאמר: "פני ילכו והינחותי לך". אמר לו הקב"ה למשה: המתן עד שיעברו פנים של זעם ואניח לך.

אין עברתנו שמורה לנצח. על הגויים נאמר "עברתם שמורה לנצח", אנו רחמנים וסלחנים; אך בהחלט גם יודעים לכעוס בגבולות הרצויים ובזהירות רבה. וכך כותב מרן הרב קוק על דברים אלו של חז"ל (עין איה ברכות א, סט):

מזה יצא שאין לדחוק אפילו המידה הרעה יותר מידי, באופן שלא ליתן לה שום מקום, כי אם מקומה המצומצם ראוי ליתן לה, ולהשתדל לתקנה. על כן בשעת כעסו אין מרצין לו לאדם, שהאדם השלם גם כן אפשר שיכעוס. על כן צריכה מידת הכעס להימצא, וראוי להירצות מיד, אבל לאמור שלא יהיה אל הכעס שום מקום, מורה כאילו כוח נברא בנפש להרע, זה לא ניתן להיאמר... על כן אמר: המתן לי עד שיעברו פנים של זעם, ויפעלו פעולתם באיזה ערך על כל פנים, כי לא לריק נמצאו, ואניח לך... והנה בנוהג שבעולם, האדם השלם ראוי לו להשתמש בכעסו רק בזמן הראוי לזה מאד, שזהו מעט במציאות...

מלבד העניין העקרוני על מקומו הלגיטימי של הכעס, נראה כמתמיהים וכמנותקים אם נביע סליחה גורפת (מי בכלל ביקש...) ונגלה הבנה רעיונית למהלכי החורבן. לימוד זכות הוא ודאי מידה יפה מאוד, אך אל לנו לבלבל את היוצרות ולהפוך חושך לאור ורע לטוב בגלל מידה זו. ואולי על מצב זה נאמר "לך עמי בוא בחדריך וסגור דלתך בעדך, חבי כמעט רגע עד יעבור זעם" (ישעיהו כו, כ).

ד. את אחיי אנוכי מבקש

סוגיית המפגש 'פנים אל פנים' עם הציבור הרחב, המדוברת בתוך מחננו בתקופה האחרונה, נידונה בספר תחת הכותרת "התכנסות או יציאה אל העם" (נכתב עוד לפני תוכנית ה'התכנסות'...). בבירור סוגיה זו מציב המחבר גבולות גזרה ברורים:

הדברים שיידונו נכתבים מראש תוך דחיית כל אחת משתי האפשרויות שבשוליים: האחת, הפניית עורף מוחלטת למדינה ונתינת גט כריתות לה. השנייה, החלטה להשתלב בעם ישראל מתוך רגשי נחיתות, מתוך טשטוש ערכינו, תוך התמכרות לנשיאת חן וחסד בעיני כל... אם כן, אנו באים לדון בשאלת ההתכנסות או הפיזור מתוך הכרת ערכה של מדינת ישראל, מתוך אהבה גדולה לעם ישראל, ומתוך זקיפות קומה בדרכנו. ועדיין ניצבת השאלה, כיצד היא הדרך לפעול על רוחו של העם, איך ניתן לחולל מפנה בדמותה של המדינה, בדרך של כינוס או פירוד?

ה. אל הנוער

פרקים מיוחדים הקדיש המחבר לנוער המשובח, שהגיעו באלפיו להשתתף במאבק להצלת הגוש, וחי שם כישוה בלתי חוקי. מתוך כך הוא מעלה לדיון סוגיות אמוניות אשר עלו מתוך נוער זה ביחס לוודאות תוצאות המאבק, כגון מדוע לא אירעו לנו נסים ומקומה של התפילה. גם על סוגיית "המרמה והשקר" שבדרכי המאבק בכניסה לגוש קטיף בדרכים עקלקלות, לא פסח המחבר, כשהוא מסיים פרק זה בתפילה ובתקווה:

אכן, מובטחים אנו כי יבואו ימים שכניסתנו למחוזות חפצנו תהיה ביושר, באמת, בגאון, בלא דברי חלקקות, כדרך שציווה משה את המרגלים: "והתחזקתם ולקחתם מפרי הארץ" והתבאר במדרש: "אמר משה אל תכנסו כגנבים, אלא והתחזקתם ולקחתם מפרי הארץ".

ו. על התשובה ועל הסליחה

בפרקים האחרונים של הספר מעמיד המחבר את האתגר הגדול של העמדת קומה ישראלית ראויה בדרכינו הציבוריות וכן את שאלת "בדרך להנהגה?". לספר צורף מאמר "בין מערביות לישראליות" וכן "שו"ת בנושא ההתנתקות".

סיום הספר הוא באווירת הימים הנוראים, בשאלה: "האם אי פעם נוכל לסלוח לאשר נעשה לנו? האם ישנה דרך לשוב בתשובה על חטא בסדר גודל כזה?", ותשובה רחבה שבמרכזה:

איננו תאבי נקמה, אנו מחפשים תקומה. דווקא מפני שנעשה מעשה כל כך בלתי נסלח, לא העונש לחוטאים הוא שידריכנו מעתה, ולא השבת מלחמה שעה, כי אם החלטה יסודית שעניינה גאולת עם ישראל מן השפל הזה... אווירה לאומית תחת תחושה שעיקרה "לא נסלח לעולם לחוטאים" לא תאפשר בנייה אמיתית של עם ישראל... כל חטא שאירע מחייב טיפול יסודי, ובכל זאת יש להשתחרר מאווירת "לא נסלח" ולחשוב איך סוללים דרך בפני תשובה ותיקון.

ז. הפועלים עם א-ל

חתימת הספר, שהיא כעין הבריה התיכון המבריה את כל הספר, באה סביב דברי חז"ל (ירושלמי שבת ו, ט):

"כעת יאמר ליעקב ולישראל מה פעל א-ל". אמר ר' ירמיה בן אלעזר: עתידה בת קול להיות מפוצצת באוהלי צדיקים ואומרת: כל מי שפעל עם א-ל, יבוא ויטול שכרו.

כאומר המחבר, כולם פעלו עם א-ל לשם שמים. גם אם נכשלנו במאבקנו, מדובר באוהלי צדיקים אשר פעלו עם א-ל ככל יכולתם ובכל מה שחננם ה', ועל השתדלותם והתאמצותם יבוא וייטלו שכרם.

